

In memoriam – Dane Zajc (1929–2005)

Oktobra je tik pred svojim 76. rojstnim dnevom odšel v večnost eden izmed najboljših slovenskih pesnikov 20. stoletja – dramatik, mladinski pisatelj in esejist Dane Zajc. Kot vsak pravi pesnik je bil tudi on ne le spreten izpovedovalec lastnih občutij, marveč tudi vnet iskalec Resnice, ki se ni bal priznati bralstvu obupa in breizhodnosti pri svojem stalnem stremljenju po višjem smislu. Zdi se, da mu ga ni uspelo uzreti do zadnjega, pa vendar ...

Dane Zajc se je rodil 26. oktobra leta 1929 v Zgornji Javoršici pri Moravčah. Med 2. svetovno vojno so mu nacisti na krut način umorili očeta, požgavši domačijo, umrla pa sta tudi njegova brata partizana. Izkušnja vojne, nasilja in nesmiselne smrti ga je močno zaznamovala za vse življenje.

Vojna je prekinila tudi njegovo šolanje, ki ga je po njenem koncu sicer nadaljeval, dokler ga niso leta 1951 iz povsem političnih razlogov zaprli in izključili iz gimnazije. Gimnazijo je končal kasneje zasebno, toda preprečen mu je bil vpis na univerzo. Po kratki zaposlitvi na pošti si je našel delo v Pionirski knjižnici v Ljubljani, kjer je ostal vse do upokojitve leta 1989.

Kot prejemnik ameriške Fullbrightove stipendije za kulturno in izobraževalno izmenjavo je v začetku 80. letih bival v New Yor-

ku. V letih med 1991 in 1995 je bil predsednik Društva slovenskih pisateljev, leta 1993 pa je postal izredni in čez štiri leta še redni član SAZU.

Zajčevo pesništvo se pričena z zgodnjimi, pretežno intimistično obarvanimi objavami konec štiridesetih let v Mladinski reviji in nato v petdesetih v Besedi. Že v svoji zgodnji pesmi Noč (Beseda, 1952) je avtor orisal svoje dotedanje življenje kot pot osamljenega popotnika, ki ga povsod

spremljata noč in na »prsih črna mačka – dvom«. Njegov intimizem, kakor tudi pri njegovih sodobnikih Menartu, Pavčku, Zlobcu, Koviču in ostalih, sprva ni naletel na odobravanje.

Svojo prvo pesniško zbirko *Požgana trava* je izdal leta 1958. V njej prevladuje pesniško zakrito doživetje vojne, deziluzija in občutje izvrženosti, nesmisla ter destrukcije. Slogovno gledano gre za iz intimizma izhajajočo ritmično sugestiven in grotesken neoekspresionizem, ki ga odlikujeta samonikel jezik in bogata metaforika. Njegov verz je svoboden in se, prekinjajoč s tradicijo, zgleduje po arhaičnih verznihi sistemih Bližnjega vzhoda, kot je iz Biblije znani paralelizem členov. Z nastopom avantgarde v 60. letih je bila njegova lirika prepoznana kot sestavni del vrhunskega pesniškega ustvarjanja, čeprav je sam nasprotoval skraj-

nemu modernizmu, meneč, da danes »mnogo grobarjev čaka že ob [...] rojstvu [pesmi], da ji takoj pozlatijo epitaft: reizem, strukturalizem, ludizem itd.« (Pibernik 1978: 160).

Občutje mrzlega, hladnega sveta brez oprijemljive in osmišljujoče transcendence je še stopnjeval v pesniških zbirkah *Jezik iz zemlje* (1961) in *Ubijavci kač* (1968). Opazno je daljšanje besedil, na vsebinski ravni pa večanje deleža ljubezenske in religiozne motivike, prežete z dvomom in nezaupanjem, ki se končujeta v nesmiselnem boju s samim sabo. Pesnik tako velja za glasnika poezije absurda, čeravno njegove pesmi vendarle niso sprijaznjenje z brezizhodnostjo sveta. Izjemno vlogo namreč pripisuje pesniku – vidcu, ki z izpovedjo resnice o absurdnem svetu tega nekako, vsaj začasno, osmisli.

Za simbol človeške ogroženosti so mu pogosto služile živali – tipično »zajčevske« metafore oziroma motivi so ujeti volk, črni bik, levi, hijene, kače, ptice, ki so hkrati plen in plenilci, na človeški ravni pa rablji in žrtve obenem. Poleg tega se v njegovih pesmih velikokrat pojavita motiva nesmiselne smrti in rasti iz trupel, kosti, zob, ki jih prekriva zemlja, reka; precej pa je tudi iz Biblije prevzetih motivov (Jeriha, Job, Jairova hčer itd.).

S pesniškima zbirkama *Rožengruntar* (1975) in *Si videl* (1979) se je precej približal minimalističnemu načinu izražanja s še bolj poudarjenimi ponavljanji in formalno-vsebinskimi paralelizmi. V pesniški zbirki *Zarotivne* (1985) je opazen vpliv pesnikovega bivanja v ZDA; izpoved destrukcije je nekoliko omiljena, še vedno so prisotni živalski motivi, še več pa je ljubezenske motivike s poudarjeno čutnostjo. Pesnik je v devetdesetih izdal še dve pesniški zbirki: *Krokar* (1997) in *Dol dol* (1997). Zadnja leta je doma in v tujini prodril z recitacijami svojih pesmi ob spremljavi harmonike prijatelja igralca in glasbenika Janeza Škofa.

V nasprotju z »zbirkami za odrasle« se Zajčeve pesniške zbirke za otroke odlikujejo z vedrim, prijaznim odnosom do bralca. Prvo knji-

go zanje je izdal že konec šestdesetih let, pomembnejši naslovi njegovih del so: *Bela mačica*, *živali na dvorišču*, *Abecedarija* in *Argonavti*. Dejaven je bil tudi kot esejist; njegova esejistika je pomembna predvsem zaradi vprašanj, ki jih je zastavil o pesniškem jeziku in ritmu.

Velja tudi za enega osrednjih likov slovenske dramatike, v katero je s sodobniki vpeljal izviren model poetične drame. Njegove drame tematizirajo napete odnose med ranljivim posameznikom in brezčutnim družbenim aparatom ter nezmožnost pristnega človeškega stika v svetu, zaznamovanem z nasiljem in metafizičnim zlom. Njegove pomembnejše drame so *Otroka reke* (1963), *Potohodec* (1972), *Voranc* (1978) in *Grmače* (1995).

Njegova besedila so prevedena v več tujih jezikov – angleščino, nemščino, švedščino, francoščino, srbsščino, makedonščino. Za svojo ustvarjalnost je prejel številne nagrade: Levstikovo, Grumovo, Jenkovo in Prešernovo. Izvirnost njegove besede je vplivala na številne mlade ustvarjalce; njegovim stopinjam po razpotjih slovenske književnosti sledita tudi njegova sinova Zlatko in Lenart Zajc.

Dane Zajc je za posledicami raka umrl 20. oktobra 2005. Pokopan je pri cerkvi Sv. Trojice, nedaleč od svoje rojstne vasi. Končajmo z besedami preminulega: »Višja zavest o svetu nam prišepetava, da plačila za naše delo ni. Da je plačilo edinole v razdajanju tistega, kar smo prejeli brez karkršne posebne zasluge, v razdajanju svojih darov. Drugačna alternativa je, da darov ne razdamo, da jih nedotaknjene odnesemo s sabo v grob. Ta se upira etiki življenja [...]« (Pibernik 1978: 161). Dane Zajc se ni upiral etiki življenja: svoje umetniške darove je razdajal do zadnjega. Naj mu bo v večnosti naposled dano najti Smisel!

Literatura:
Pibernik, France 1978: *Med tradicijo in modernizmom: pričevanja o sodobni poeziji*. Ljubljana: Slovenska matica.